

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

СЛИВІНСЬКА Анна Володимирівна - студентка 4 курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття посвячена дослідженню особливостей конституційно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб як нової і одної з найбільш уязвимих категорій населення сучасної України. В статті визначено поняття внутрішньо переміщеного особи, його характерні риси, а також розглянуто історію і сучасний стан правового закріплення цієї категорії. Акцентовано увагу на законодавчому регулюванні і механізмах реалізації і захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні в різних сферах їх життя. В статті сформульовано пропозиції змін до законодавства і шляхи вирішення проаналізованих проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, конституційно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб, вимушені переселенці, вимушене переміщення.

У зв'язку з анексією Криму та військовим конфліктом на сході України однією з найбільш актуальних проблем для держави стала необхідність забезпечення нагальних потреб, прав і свобод осіб, що були змушені покинути дані території та шукати нові місця проживання в інших регіонах країни. У науковій літературі їм надають різні визначення: «вимушені переселенці», «особи, переміщені всередині країни», «внутрішньо переміщені особи», що відповідає англійському терміну «internally displaced persons», однак

законодавство України та офіційна статистика здебільшого оперує поняттям «внутрішньо переміщені особи» (далі також – ВПО).

Регулювання правового статусу даної категорії осіб розпочалося відносно нещодавно. Так, у 1972 році УВКБ ООН включило «осіб, переміщених всередині країни», в свої Програми в області допомоги для біженців і репатріантів, оскільки внаслідок громадянських воєн на територіях Анголи, В'єтнаму, Камбоджі, Судану значна кількість населення даних держав потребувала міжнародного захисту. Проте лише у 1998 році ООН було прийнято Керівні принципи з питань щодо переміщення осіб усередині країни, які наразі є єдиним цілісним міжнародно-правовим документом, який врегульовує правовий статус переселенців. Даний акт уперше надає визначення внутрішньо переміщених осіб – це особи або групи осіб, яких змусили покинути свої домівки чи місця звичайного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнути наслідків збройного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів [2].

Проаналізувавши цю дефініцію, можна сформулювати такі ключові ознаки категорії внутрішньо переміщених осіб: 1) це фізичні особи або їх групи, під якими можна розуміти як громадян певної держави, так і іноземців та осіб без громадянства; 2) наявність у таких осіб місця постійного проживання у певній державі, яке вони змушені були по-

кинути; 3) вимушеність переміщення осіб всередині країни: воно повинно бути викликане певними надзвичайними обставинами природного або техногенного характеру, і наведений перелік у Керівних принципах не можна вважати вичерпним; 4) такі особи не перетинають державного кордону, залишаючись на території своєї держави, і саме ця ознака є ключовою для відмежування їх правового статусу від статусу біженців.

Внутрішньо переміщені особи як особлива категорія населення характеризується і певним спеціальним конституційно-правовим статусом, який як і загальний у теорії конституційного права розкривається через певні елементи. Виходячи з цього, можна визначити, що конституційно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб – це система закріплених Конституцією та законами України прав, свобод та обов'язків, гарантій їх реалізації, принципів, особливостей правосуб'єктності та юридичної відповідальності осіб, вимушених покинути місця свого звичайного проживання з метою уникнення наслідків певних природних чи техногенних лих, і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів.

Уже згадані Керівні принципи з питань щодо переміщення осіб усередині країни містять усього 30 принципів з регулювання правового статусу цих осіб, серед яких загальні принципи повної рівності прав і свобод внутрішньо переміщених осіб на рівні з рештою осіб у державі; принципи, що стосуються захисту від та під час переміщень; принципи щодо надання гуманітарної допомоги, а також ті, що стосуються повернення, розселення і реінтеграції. Концептуальною основою зазначеного документа стала доктрина «суверенітет як відповідальність», суть якої полягає в тому, що національна влада зобов'язана і несе відповідальність щодо надання захисту та гуманітарної допомоги переміщеним усередині країни особам, що знаходяться під її юрисдикцією, а у випадках, коли держава не має можливості забезпечити фізичний захист і надати допомогу своїм громадянам, вона повинна звертатися за допомогою та приймати її ззовні [17]. Попри те, що Керівні принципи здобули широке міжнародне визнання та є основою з питань

регулювання правового статусу внутрішньо переміщених осіб, без дієвої системи забезпечення їх прав та інтересів на національному рівні ці принципи залишатимуться декларативними.

Для України проблема масового переселення осіб всередині країни не є абсолютно новою: вперше вона постала після аварії на Чорнобильській атомній електростанції, внаслідок якої з 30 кілометрової зони відчуження було вивезено близько 115 тисяч осіб. З метою врегулювання їх правового статусу було прийнято Закон УРСР «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», однак лише майже через рік після аварії – 28 лютого 1991 року. Законом було передбачено ряд компенсацій та пільг, які надавалися громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, відповідно до встановлених категорій, серед яких безплатне забезпечення ліками, позачергове щорічне безплатне забезпечення санаторно-курортними путівками шляхом надання щорічної грошової допомоги, позачергове обов'язкове забезпечення їх дітей місцями у дошкільних закладах, виплата допомог, вступ поза конкурсом до державних вищих закладів освіти тощо. Згідно статті 32 даного закону, громадяни, які евакуйовані або відселені (відселяються), безплатно забезпечуються жилими приміщеннями, як правило, у спеціально збудованих для цієї мети селищах, будинках і квартирах, які передаються їм в особисту власність [7]. Як свідчить статистика, у 1986-1987 роках для переселенців було побудовано приблизно 15 000 квартир, гуртожитків для понад 1000 осіб, 23 000 будівель, приблизно 800 закладів соціальної та культурної сфери [21]. Такий прецедент української історії може бути прикладом достатньо оперативного, порівняно з сучасними темпами, вирішення питань забезпечення першочергових потреб вимушених переселенців. Проте врегулювання правового статусу осіб, переселених внаслідок Чорнобильської катастрофи, так і не призвело до закріплення категорії внутрішньо переміщених осіб у законодавстві України.

Протягом кількох останніх років Україна зіткнулася з проблемою масового пере-

селення осіб з окупованих територій Криму, Донецької та Луганської областей. Вимушені покинути свої помешкання, майно, місця роботи та навчання заради свого безпечного життя та своїх сімей, понад мільйон осіб перетворилися на одну з найвразливіших категорій населення нашої держави. Як повідомляє Міністерство соціальної політики України, станом на 20 березня 2017 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 607 664 переселенців або 1 293 719 сімей з Донбасу і Криму [18]. Проте слід враховувати той факт, що не всі внутрішньо переміщені особи звертаються до органів соціального захисту та стають на облік, сам процес становлення системи централізованої реєстрації і досі триває, а кількість таких осіб постійно змінюється. Внаслідок цього неможливо з абсолютною точністю визначити кількість вимушених переселенців, однак у будь-якому разі, з таким значним потоком переселених осіб Україна зіткнулася вперше, а тому особливо гостро постають питання забезпечення потреб таких осіб і їх інтеграції у приймаючій територіальній громаді.

Спеціалізований Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» було прийнято із значною затримкою – лише 20 жовтня 2014 року, тобто через вісім місяців з дати початку окупації території АР Крим, попри те, що саме протягом другої половини 2014 року спостерігалася чи не найбільша динаміка вимушеного переселення осіб. Закон у статті 1 надає визначення внутрішньо переміщеної особи – нею є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [5]. Наразі таке формулювання можна вважати цілком прийнятним та таким, що відповідає Керівним принципам з питань щодо переміщення осіб

усередині країни, однак до внесення змін у 2015 році воно піддавалося критиці, адже поширювалося лише на громадян України, залишаючи поза увагою іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах.

Статус внутрішньо переміщеної особи набуває шляхом отримання спеціальної довідки. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року №509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», для отримання довідки внутрішньо переміщена особа звертається із заявою про взяття на облік, форму якої затверджує Мінсоцполітики, до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад. Під час подання заяви про взяття на облік заявник пред'являє документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документ, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, або свідоцтво про народження дитини [12]. Позитивною новелою законодавства, яка спрощує порядок отримання довідки для ВПО, є положення даного Порядку про можливість особи для підтвердження факту проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, у разі відсутності відповідної відмітки в документах, надавати широкий перелік доказів, який не є вичерпним (військовий квиток, трудову книжку, документ, що підтверджує право власності на рухоме або нерухоме майно, свідоцтво про базову загальну середню освіту, атестат про повну загальну середню освіту, документ про професійно-технічну освіту, документ про вищу освіту (науковий ступінь), довідка з місця навчання, медичні документи, фотографії, відеозаписи тощо). Окрім того, істотним удосконаленням механізму набуття статусу ВПО є запровадження безстроковості дії довідки про взяття на облік, тоді як раніше вона діяла лише 6 місяців, після чого особа повинна була в разі необхідності продовжувати її дію.

Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території Украї-

ни» закріплено перелік прав, якими володіють внутрішньо переміщені особи в силу особливостей свого статусу, зокрема стаття 7 передбачає забезпечення реалізації прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, а статтею 9 встановлено інші права (право на єдність родини; безпечні умови життя і здоров'я; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування тощо) [5]. Проте значна кількість прав з переліку або забезпечується на недостатньому рівні через відсутність дієвих механізмів реалізації, або взагалі залишається суто декларативними, як, наприклад, право на сприяння у поверненні на попереднє місце проживання: повернення на постійній основі навряд чи можна вважати можливим в сучасних умовах, а тому всі зусилля органів влади мають бути направлені на якомога швидшу та ефективну інтеграцію переміщених осіб на місці нового проживання. Зважаючи на це, при розкритті особливостей правового статусу вимушених переселенців, слід детальніше зупинитися на ряді конкретних проблем реалізації їх прав та потреб у різноманітних сферах життєдіяльності.

Відповідно до результатів дослідження «Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них», проведеного МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» у 2015 році, першочерговими потребами ВПО є: 1) фінансова (потреба у працевлаштуванні) – 69,5%; 2) гуманітарна (їжа та одяг) – 65,7%; 3) житлова – 62,8%; 4) медична – 49,8%; 5) соціаль-

на – 13,5%; 6) психологічна та юридична – по 11%; 7) культурна – 7,3%; 8) політична – 6,2%. Серед можливих послуг опитувані особи визначили, що найменш доступними є: 1) допомога з поселенням та пошук житла – 46%; 2) послуги працевлаштування – 39,6%; 3) державна грошова допомога – 25,3%; 4) медичне обслуговування – 23,7%; 5) юридичні послуги (консультації) – 14,6% [19]. Таким чином, найбільш актуальними проблемами, які потребують значного удосконалення механізмів їх вирішення, наразі для вимушених переселенців є фінансові, зокрема щодо працевлаштування, надання адекватної державної грошової допомоги, житлові, гуманітарні та медичні проблеми.

«Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року №505 визначає механізм надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Згідно пункту 3 Порядку, така грошова допомога призначається на сім'ю та виплачується одному з її членів за умови надання письмової згоди довірливої форми про виплату грошової допомоги цій особі від інших членів сім'ї у таких розмірах: для непрацездатних осіб (пенсіонери, діти) – 884 гривні на одну особу (члена сім'ї); для інвалідів – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність; для працездатних осіб – 442 гривні на одну особу (члена сім'ї). Загальна сума допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 2 400 гривень [11]. Очевидно, що враховуючи вартість оренди житла, продуктів харчування, такі суми є мізерними та не здатні забезпечити навіть першочергові потреби як окремої особи, так і тим більше сім'ї. Окрім того, у ЗМІ та науковій літературі часто звертають увагу на те, що норми даного Порядку дискримінують багатодітні сім'ї, адже загальна сума на сім'ю є обмеженою і не залежить від кількості дітей. Положеннями даного акту передбачено, що суми щомісячної адресної допомоги сім'ям можуть навіть зменшуватися, за умови, якщо

її працездатні члени не працевлаштувалися протягом двох-чотирьох місяців, незалежно від того, скільки дітей у такій родині. Як наслідок, незважаючи на існування процедури надання щомісячної грошової допомоги, через обмеженість її розмірів та неякісно прописані норми даний захід з боку держави не здатний забезпечити належний рівень життя ВПО і є скоріше формальністю, ніж дієвим механізмом. Більше того, можна з впевненістю говорити про те, що це є ще одним із проявів віддаленості України від реалізації ідеї соціальної держави, проголошеної Конституцією.

Проблема працевлаштування залишається однією з найактуальніших для внутрішньо переміщених осіб. Масштабне переміщення населення із тимчасово окупованої території та зони збройного протистояння на Сході країни призвело до зростання напруги на регіональних та локальних ринках праці, збільшення безробіття, що потребує невідкладного та ефективного здійснення державної політики зайнятості з метою залучення внутрішньо переміщених осіб до економічної діяльності. Успішні заходи стимулювання працевлаштування такої категорії осіб було визначено у «Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 року № 696. Порядком передбачено ряд заходів, найбільш стимулюючим серед яких є компенсація витрат роботодавця на оплату праці за працевлаштування на умовах строкових трудових договорів зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб тривалістю не більше шести календарних місяців. Тривалість компенсації витрат роботодавця, який працевлаштовує таких осіб понад шість місяців, але не більше дванадцяти календарних місяців, визначається рішенням регіональних центрів зайнятості [10]. Варто зазначити, що попри необхідність даних положень, значна кількість роботодавців не володіє інформацією про таку підтримку з боку держави, що також може знижувати темпи залучення вимушених переселенців до тру-

дової діяльності. Більше того, при пошуку роботи такі особи часто зазнають дискримінуючого ставлення з боку роботодавців. Зокрема, за даними дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція у приймаючих громадах», про ускладнення доступу до пошуку роботи та додаткового заробітку з появою ВПО повідомили понад половина опитаних мешканців кількох областей, у т.ч. 36,4% вважають, що він дещо ускладнився, і 19,2% – що він значно ускладнився [15]. Дискримінація може мати вияв як у відмові в прийнятті на роботу, так і у свідомому заниженні заробітної плати саме стосовно цієї категорії осіб.

Як свідчать дані згаданого дослідження, гальмуючим фактором зайнятості вимушених переселенців є також їх невисока активність у пошуках роботи: лише 3,75% від загального числа або 64,3 тисяч внутрішньо переміщених осіб звернулись до Державної служби зайнятості за період з 1 березня 2014 року до 31 січня 2016 року [15]. Таку пасивність можна пояснити низкою причин: складність пошуку роботи за фахом, небажання припиняти попередні трудові відносини чи змінювати професію, невідповідність запропонованого рівня заробітної плати очікуванням переселенців, необхідність догляду за непрацездатними членами сім'ї тощо. Проблемою є також і низька підприємницька активність ВПО, зумовлена загальним кризовим станом економіки, банківською кризою, відсутністю умов і можливостей для ведення прибуткового бізнесу у зоні переселення. Ефективним способом вирішення даної проблеми може бути впровадження податкових канікул для власників малого та середнього бізнесу, надання фінансової допомоги на придбання засобів виробництва, сировини, забезпечення пільгових умов оренди приміщень.

Іншим актуальним питанням правового статусу вимушених переселенців є проблема забезпечення житлом. Згідно із даними дослідження, проведеного в рамках підготовки Звіту «Аналіз потреб з питань житла та непродовольчих товарів, серпень 2015 р.» більшість ВПО проживає в орендованих помешканнях, а приблизно третина – на правах гостей у родичів та знайомих. Близько

5% повідомили, що вони є власниками теперішнього житла, а ще меншою виявилася кількість тих родин, які проживають у готелях чи інших типах житла. 61,7 % родин ВПО, які повідомили, що сплачують щомісячну орендну плату, 22,6 % не мають договору оренди чи найму з власником житла, а 67,7 % повідомили, що в них є певна угода з власником житла, але офіційного договору оренди немає. Лише 9,7 % ВПО, які на цей час орендують житло, мають офіційний договір оренди [14]. Окрім того, з масовим припливом переселенців з окупованих територій і до того висока вартість оренди житла лише підвищилася, особливо у великих містах. З наведених статистичних даних очевидно, що фактично весь тягар вирішення житлового питання покладений на вимушених переселенців, державна допомога і дієві програми з надання житла в оренду відсутні. За таких умов необхідним є створення спеціального житлового фонду (гуртожитків, надання квот у новобудовах), будівництво нових будинків і містечок, встановлення пільгових умов оренди житла і надання земельних ділянок у користування.

Певні недоліки спостерігаються в законодавчій техніці та реалізації права внутрішньо переміщених осіб на охорону здоров'я і медичну допомогу зокрема. Як зауважує Б. Захаров, доступ ВПО до безоплатних медичних послуг часто не виправдано пов'язаний із взяттям на облік і реєстрацією місця проживання [16]. Можна цілком погодитися з такою думкою, адже якщо особа й не перебуває на обліку як внутрішньо переміщена, це не може визнаватися підставою для відмови в наданні їй медичної допомоги. У такому випадку це призведе до прямого порушення конституційного права на охорону здоров'я та буде суперечити статті 38 Основ законодавства України про охорону здоров'я, згідно якої передбачено право кожного пацієнта, який досяг чотирнадцяти років і який звернувся за наданням йому медичної допомоги, на вільний вибір лікаря, та коли це виправдано його станом, право бути прийнятим у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором [3].

Окрім першочергових потреб у працевлаштуванні, житлі, медичній допомозі деякі

інші гарантовані законодавством України можливості внутрішньо переміщених осіб також потребують вдосконалень. Так, закріплене статтею 38 Конституції України право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1] після змін у законодавстві суттєво обмежується. Положення статті 8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачають можливість реалізації права голосу на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та референдумах шляхом зміни місця голосування без зміни виборчої адреси [5]. Однак наразі виникла колізія між нормою даного закону та прийнятого 14 липня 2015 року Закону України «Про місцеві вибори», яким внутрішньо переміщені особи фактично позбавлені права брати участь у виборах до місцевих органів влади за новим місцем проживання, адже за статтею 3 право голосу на них пов'язується з належністю особи до територіальної громади, яка визначається зареєстрованим місцем проживання [6]. Незважаючи на значну кількість пропозицій та законопроектів з цього питання, проблема забезпечення рівного виборчого права ВПО так і не була вирішена. Найбільш прийнятним можна вважати законопроект №2501а-1, який містить ідею зміни виборчої адреси переселенцями за заявницьким принципом, тобто шляхом подання особою за її новим місцем проживання відповідної заяви на підставі довідки про взяття на облік ВПО, не пізніше як за 15 днів до дня виборів. Даний законопроект також передбачає заборону повторної зміни виборчої адреси протягом 365 днів [13], що є гарантією фіксації місця волевиявлення і уникнення випадків голосування осіб на різних турах виборів у різних виборчих округах. Зважаючи на те, що законопроект так і не був прийнятий, потребують якомога швидшої зміни норми Закону України «Про місцеві вибори», які на даний момент фактично є дискримінуючими для внутрішньо переміщених осіб і суперечать Конституції України.

Перешкоди можуть виникати також стосовно забезпечення юридичних потреб ви-

мушених переселенців, а саме доступу до правосуддя: судовий збір, передбачений Законом України «Про судовий збір», може бути непомірним для тих осіб, що отримують державну грошову допомогу у максимальному розмірі 884 гривні на одну особу. Єдина можливість вирішення даної проблеми поки що передбачена у статті 8 даного закону: враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі, а також суд може зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати на цій же підставі [8]. Однак із формулювання даної норми випливає, що це право, а не обов'язок суду, а тому воно може бути реалізоване виключно виходячи з розсуду судді, що не можна вважати адекватною гарантією права переселенців на судовий захист. Таким чином, для забезпечення можливості доступу до правосуддя такої категорії осіб як однієї з найбільш вразливих, необхідним є запровадження звільнення їх від сплати судового збору шляхом включення внутрішньо переміщених осіб до переліку осіб, які за статтею 5 Закону України «Про судовий збір» наділені пільгами щодо сплати судового збору.

Розглядаючи реалізацію прав ВПО у різних сферах життєдіяльності, варто відмітити наявність і позитивних тенденцій, наприклад щодо надання таким особам доступу до вищої освіти на безоплатній основі. Згідно частини 9 статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» взята на облік внутрішньо переміщена особа має право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування [5]. Дане положення конкретизоване у статті 44 Закону України «Про вищу освіту», згідно якої держава забезпечує дітям, зареєстрованим як внутрішньо переміщені особи, у тому числі дітям, які навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, державну цільову підтримку для здобуття вищої освіти

у державних та комунальних навчальних закладах. Державна цільова підтримка для здобуття вищої освіти надається у вигляді: повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти; соціальної стипендії; безоплатного забезпечення підручниками; безоплатного доступу до мережі Інтернет, систем баз даних у державних та комунальних навчальних закладах; безоплатного проживання в гуртожитку; інших заходів, затверджених Кабінетом Міністрів України [4]. Восени 2016 року дані положення були втілені й на практиці: Міністерство освіти та науки України надавало додаткові бюджетні місця для внутрішньо переміщених осіб із Криму та сходу України. Процедура переведення на бюджетну форму навчання достатньо проста: студенту необхідно звернутись до ректорату (або деканату факультету) свого ВНЗ із письмовою заявою про виділення додаткового місця державного замовлення, документом, що посвідчує особу, документом, що підтверджує факт навчання у відповідному ВНЗ та довідкою внутрішньо переміщеної особи [20]. Окрім переведення, такі студенти нещодавно отримали право і на отримання соціальної стипендії, розміри якої наближені до академічної – 750 гривень для вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації та 1000 гривень для вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації (відповідно до пунктів 4, 7 «Деяких питань виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1045) [9]. Безумовно, наявність дієвого і простого механізму забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на освіту, навіть лише через два роки після проголошення його в спеціальному законі, є дуже вагомим кроком держави і одним із прикладів її позитивних ініціатив.

Таким чином, можна зробити висновок про особливу актуальність питань законодавчого врегулювання і механізмів забезпечення конституційних прав внутрішньо переміщених осіб. Сучасний стан правового закріплення статусу даної категорії осіб в Україні

потребує удосконалення, адже на етапі його практичної реалізації виникає низка проблем у різноманітних сферах життєдіяльності. Можна сформулювати такі пропозиції змін до вітчизняного законодавства та шляхи подолання проаналізованих проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб:

- необхідність підвищення розмірів державної грошової допомоги ВПО до адекватного рівня для забезпечення належних умов життя, а також врахування потреб багатодітних сімей, для яких розміри грошової допомоги повинні бути збільшені відповідно до кількості дітей у сім'ї;

- розширення можливостей працевлаштування вимушених переселенців: через громадські, тимчасові роботи, дотації роботодавцям, програми професійного навчання, а також через пропозиції гнучкіших умов праці для осіб зі специфічними потребами (вадами здоров'я, необхідністю догляду за членами сім'ї тощо);

- створення умов для заняття чи відновлення ВПО підприємницької діяльності, а саме впровадження податкових канікул для власників малого та середнього бізнесу, надання фінансової допомоги на придбання засобів виробництва, сировини тощо;

- необхідність сприяння у вирішенні житлового питання шляхом впровадження пільгових умов оренди житла для ВПО, надання квот у новобудовах, а також можливості приватизації тимчасового житла;

- забезпечення рівного виборчого права вимушених переселенців шляхом внесення змін до Закону України «Про місцеві вибори» стосовно зміни виборчої адреси за заявничим принципом;

- усунення перешкод повноцінного доступу до правосуддя за допомогою звільнення ВПО від сплати судового збору шляхом включення даної категорії осіб до статті 5 Закону України «Про судовий збір».

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – 141с.

2. Руководящие принципы по вопросам о перемещении лиц внутри страны:

международный документ от 11.02.1998 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – №4. – ст.19.

4. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – №37-38. – ст. 2004.

5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 1. – Ст. 1.

6. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 37-38. – ст.366.

7. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28 лютого 1991 р. № 796-XII // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 16. – Ст. 200.

8. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – №14. – ст.87.

9. Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1045 // Офіційний вісник України. – 2017. – №4. – С.517.

10. Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 р. № 696 // Офіційний вісник України. – 2015. – №74. – С. 75.

11. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню особливостей конституційно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб як нової та однієї з найбільш вразливих категорій населення сучасної України. У статті визначено поняття внутрішньо переміщеної особи, її характерні риси, а також розглянуто історію та сучасний стан правового закріплення цієї категорії. Акцентовано увагу на законодавчому регулюванні та механізмах реалізації і захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні у різноманітних сферах їх життєдіяльності. У статті сформульовано пропозиції змін до вітчизняного законодавства та шляхи вирішення проаналізованих проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, конституційно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб, вимушені переселенці, вимушене переміщення.

SUMMARY

The article investigates features of the constitutional and legal status of internally displaced persons as a new and one of the most vulnerable categories of the population of modern Ukraine. The article determines the concept of the internally displaced person, its characteristics, and also it considers the history and current state of the legal adoption of this category. Emphasized the legislative regulation and mechanisms for the implementation and protection of the rights of internally displaced persons in Ukraine in various areas of their activity. The article formulates proposals changes in the national legislation and ways of solving the analyzed problems of the legal status of internally displaced persons.

Key words: internally displaced persons, constitutional and legal status of internally displaced persons, forced migrants, forced displacement.

від 1 жовтня 2014 р. № 505 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 80. – С. 22.

12. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 509 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 81. – С. 43.

13. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб: законопроект 677-VIII від 15.09.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56287

14. Аналіз потреб з питань житла та непродовольчих товарів: звіт Shelter Cluster Ukraine серпень 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.sheltercluster.org/sites/default/files/docs/reach_ukr_report_shelter_and_nfi_assessment_august2015_ukr_final.pdf

15. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах: дослідження в рамках діяльності проекту ПРОМІС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf

16. Захаров Б. Права внутрішньо переміщених осіб// Українська Гельсінська спіл-

ка з прав людини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/prava-vnutrishno-peremischenyh-osib-b-zaharov/>

17. Козинець І.Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни» / І.Г. Козинець // Держава і право. – 2009. – Вип. 45. – С. 213–219.

18. Обліковано 1 607 664 переселенців: офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/12738.html>

19. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них: дослідження МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» січень, 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf

20. Студенти-переселенці мають право перевестись з контракту на бюджет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krymsos.com/settlers/news/studentipereselentsi-mayut-pravo-perevestis-z-kontraktu-na-byudzhnet/>

21. Чорнобильська катастрофа у цифрах. Інфографіка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2005521-cornobilska-katastrofa-u-cifrah-infografika.html>